

Aalto, E., Tukia, K., Taalas, P. & Mustonen, S. 2008.

suomi2, Minä ja media – opettajan opas. Otava.

s. 30–33, 51–54

Rakenteiden funktionaalinen opettaminen

Mitä ajattelet?

- Viekö funktionaalinen opetus liikaa aikaa?
- Onko funktionaalisuus mielestäsi pedagoginen muotivirtaus, joita tulee ja menee?
- Onko formalistinen opetustapa välttämätön, jotta tarkkuus kehittyy oppilaan kielitaidossa?
- Millaiset käsitykset ohjaavat sinun opetustasi?
 - Miten opetat uuden asian?
 - Miten seuraat sen vakiintumista?
 - Miten ohjaat oppilaat prosessoimaan kieltä ja tekemään siitä päätelmiä?

suomi2-kirjassa lähtökohtanamme on ollut yhtäältä rakentaa kielenopetusta oppilaalla jo olemassa olevan kielitajun ja kielitaidon varaan ja toisaalta ohjata häntä kehittämään rakenteiden hallintaansa eteenpäin nimenomaan kielitajua syventämällä. Minkään rakenneasian opetuksessa ei siis lähdetä nollatilanteesta vaan lähtökohtaisesti oppilaalla on niistä enimmäkseen monenlaista kokemusta jo aiemmin, ja tuo kokemus pyritään saamaan käyttöön. Kompleksisetkin rakenteet voivat olla tuttuja joistakin ilmauksista, jolloin ne voivat toimia analogiamalleina ja merkityksen hahmottamisen lähtökohtina.

Miten avata uutta rakenneasiaa?

Rakenteita opetettaessa oleellista on, mitä opettaja saa oppilaan tekemään oppiakseen. Oppilas pitäisi siis saada itse havainnoimaan ja prosessoimaan kieltä mahdollisimman monipuolisesti. Mitä enemmän oppilas itse tekee päätelmiä kielestä, sitä enemmän hän saa keinoja oppia lisää kieltä. Yläkouluikäisen maahanmuuttajaoppilaan tekstiä lukiessa tulee usein sellainen olo, että oppilaan kielitaidossa olevia rakennepuutteita ei perinteisillä kielioppitehtävillä (esim. muunnos- ja täydennystehtävillä) korjata: suomea toisena kielenä oppivilla on usein horjuntaa ihan perusasioissa mutta samaan aikaan erittäin idiomaattisia ilmauksia, selvää kielitajua ja erilaisten mallikonstruktioiden avulla opittuja rakenteellisesti monimutkaisia ilmauksia. Matka perinteisistä kielioppiharjoituksista oppilaan omaan kielenkäyttöön vaikuttaa liian pitkältä ja kielioppitehtävien vaatima kielen prosessointi liian yksipuoliselta oikean elämän kielenkäyttötilanteiden vaatimaan prosessointiin nähden.

Merkitys–muoto–käyttö – erottamaton kolmikko

Harjoituksissa, joissa huomio on ainoastaan oikean muodon tuottamisessa, ei välttämättä opita kielen käyttöä. Funktionaalisessa opetuksessa kieli taas nähdään nimenomaan funktio- ja merkityslähtöisenä systeemistönä ja viestinnän välineenä: muodot ovat olemassa, koska halutaan ilmaista merkityksiä. Siksi muotoja ei harjoitella irrallaan vaan osana luontevaa kielenkäyttöä ja aitoja konteksteja. Muotojen opettaminen on välttämätöntä ja kielen säännönmukaisuuksia kuvataan toki systemaattisesti, mutta opetuksessa tulee olla tasapaino **muodon, merkityksen ja käytön** välillä. Rakenteet sidotaan teemallisiin kokonaisuuksiin, tekstilajeihin ja aitoihin kielenkäyttötilanteisiin, ja niitä harjoitellaan mielellään kaikilla kielitaidon osa-alueilla (puhumalla, kuuntelemalla, lukemalla ja kirjoittamalla). Opetuksessa ei lähdetä liikkeelle sääntöjen opettamisesta ja niiden soveltavasta harjoittelusta vaan kielen käyttämisestä mielekkäissä tilanteissa, kielenkäytön havainnoinnista ja omien päätelmien tekemisestä. Koska tavoitteena on nimenomaan kielen käyttötaito, kielellistä analyysia eli sääntöjen tarkentamista viivästytetään: analyysi seuraa käyttökokemuksen ja oman havainnoinnin jälkeen. Kielioppisääntöjä ei anneta valmiina, vaan oppilas rakentaa niitä itse kielenkäyttöä havainnoimalla. Funktionaalisen opetuksen monivaiheisuutta kuvaa hyvin seuraava oppimispolku, jolla Yrjö Lauranto (1997) on kuvannut etenemistä kielioppikategorian käytöstä kohti analyysia:

1. sporadiset esiintymät ja reseptiiviset taidot
2. fraasioppiminen ja fraasien aktiivinen käyttö
3. esittely ja alustava analyysi
4. aktiivinen käyttö
5. uusia esiintymiä uusissa lauseyhteyksissä
6. aktiivinen käyttö
7. varsinainen analyysi
8. aktiivinen käyttö
9. tarkennuksia ja hienosäätöä ajan myötä

Maahanmuuttajataustaisille oppilaille kertyy usein paljon kokemusta erilaisista rakenteista ennen niiden varsinaista opettamista. Erilaiset fraasit ja ilmaukset päätyvät heidän kielenkäyttöönsä vuorovaikutustilanteiden kautta. He saattavat tehdä niistä itsekkin alustavaa analyysia ja soveltaa niitä uusiin käyttöyhteyksiin. S2-opetuksen tarjoama analyysi tulee tarpeeseen erityisesti, kun rakenteiden hallinnan tarkkuutta kehitetään. Joidenkin rakenteiden analysointi on S2-ryhmässä tarpeen aloittaa vasta portaalta 7, kun taas jotkin aloitetaan esimerkiksi portaalta 1 tai 5. Tässäkin oppijankieli ratkaisee.

Huomio oppilaan todellisiin tarpeisiin

Funktionaalisen rakenteiden opetuksen lähtökohtana ovat oppilaiden tarpeet ja oppijan oman oppimisprosessin seurailu. Siksi kielioppikategorioita ei pyritä kuvaamaan aukottomasti vaan oppijan omaksumiskyvyn ja -tarpeiden kannalta mielekkäästi. Tärkeää on pyrkiä opettamaan oppilaalle sitä, mikä on

- kielenkäytössä tyypillistä ja taajaan esiintyvää – ei siis jäännöksetöntä kuvausta eikä poikkeuksiin keskittymistä
- monikäyttöistä ja laajasti sovellettavaa
- yläkouluikäisen oppijan oletettavien kielenkäyttötarpeiden kannalta relevanttia.

Lähtökohdaksi rakennepiirteiden yleisyys

Suomen kielen opetusperinteessä on paljon perittyjä painolasteja. Esimerkiksi kaikki verbi- ja nominityypit eivät ole frekvensseiltään ja käytön kannalta yhtä tärkeitä, vaikka ne tavataankin kuvata samanarvoisina. Rakenteiden kuvauksessa yhtenä lähtökohtana tulisi olla eri rakennepiirteiden yleisyys: opetetaan kielenainesta, joka on taajaan esiintyvää ja laajasti sovellettavaa. Yläkouluikäinen oppilas tuskin hyötyy vaikkapa kaikkien harvinaistenkin astevaihtelumuutosten tuntemisesta. Tärkeintä on, että hän tietää astevaihtelun olevan yksi suomen kielelle tyypillinen ilmiö ja tunnistaa sen vaikutustapoja sanoissa sekä osaa soveltaa sen yleisimpiä vaihtelutyppejä (esim. *tt-t*, *kk-k*, *t-d*).

Kielioppitermistö ei saa kuormittaa turhaan

S2-oppilas joutuu peruskoulussa oppimaan valtavan määrän uutta sanastoa. Siksi on tarpeetonta kuormittaa häntä enää lisää kielioppitermistöllä, joka pahimmillaan ohjaa huomion pois juuri rakenteiden merkityksistä ja käytöstä. Rakenteista olisi hyvä käyttää mahdollisimman läpinäkyviä ja helposti muistettavia nimityksiä, jotka toimisivat samalla mallisanoina uusien sanojen taivuttamiselle: esim. *tämä*, *tuo*, *se* –*pronominit* (vrt. demonstratiivipronominit), *missä*-muoto (vrt. inessiivi). Oleellisinta on oppia tunnistamaan ilmiö ja käyttämään sitä, ei ensisijaisesti oppia sen nimitystä. Toki monien termien, kuten vaikkapa aikamuotojen nimien, opettaminen on perusteltua, koska niitä tarvitaan ilmiöistä puhumiseen ja muidenkin kielten oppitunneilla.

Riittääkö funktionaalinen opetustapa?

Usein kuulee sanottavan, että funktionaalinen kielenopetus on hyvä ajatus, mutta sen toteuttamiseen ei riitä koulussa aikaa. Harkitusti toteutettuna ja suunnitelmalliseksi lähtökohdaksi otettuna se ei kuitenkaan vie olennaisesti enempää aikaa, ja samallahan huomio on aina myös kielen käytössä. Usein ajatellaan myös, että kaikki opetus ei voi olla funktionaalista vaan erityisesti rakenteiden automaattistamisessa formalistinen opetustapa on tarpeen. Funktionaalinen lähestymistapa kielenoppimiseen ei kuitenkaan kiellä kielenoppimisen kognitiivista puolta: on selvää, että automaattistaminen on keskeinen osa oppimista. Funktionaalisesti opetettaessa ei siis voi eikä tarvitse hylätä

automaattistamisharjoittelua. Kaikki rakenneharjoittelu vain sidotaan merkitykselliseen kontekstiin ja oppijan tarpeisiin. Rakennetehtävät voi aina laatia sellaisiksi, että niitä ei ole mahdollista tehdä täysin mekaanisesti, vaan oppilas joutuu ymmärtämään tehtävän kokonaisuuden ja prosessoimaan kieltä yksittäistä muotoa laajemmin.

Miten rakentaa funktionaalista jatkumoa?

Funktionaalinen polku uuden rakenneasian opetuksessa voisi olla esimerkiksi tällainen:

- Valitaan oppilaalle merkityksellinen kirjoitettu tai puhuttu teksti, jossa uusi rakenneasia esiintyy. Tekstin tulisi edustaa jotakin aitoa tilannetta tai tekstilajia.
- Käsitellään tekstiä sisällöllisesti merkityksen näkökulmasta, jolloin uudet rakenteetkin ovat käytössä.
- Ohjataan oppilasta tutkimaan rakennetta kontekstissa ja tekemään päätelmiä sen säännönmukaisuuksista. Puhutaan siitä, missä määrin ja mistä yhteyksistä rakenneasia on oppilaalle ennestään tuttu.
- Luodaan/kootaan yhdessä tärkeimmät rakennesäännöt. Vältetään turhia termejä, sääntöjä ja poikkeuksia.
- Rakennetta harjoitellaan pitkälle tuetulla harjoituksella, jossa oppilas voi keskittyä uuteen rakenneasiaan mutta jossa on sille mielekäs käyttökonteksti. Tehtävän tulee lisäksi edellyttää merkitysten ymmärtämistä; sitä ei tulisi voida suorittaa mekaanisesti yksittäisiä sanoja taivuttamalla.
- Harjoittelua laajennetaan kielitaidon eri osa-alueille. Kaikki harjoitukset ovat kielen käytön kannalta merkityksellisiä.
- Harjoittelua laajennetaan yhä omaehtoisempaan tuottamiseen: tehtävä ei enää säätele niin tarkasti oppilaan tuottamista vaan häntä ohjataan ilmaisemaan omia ajatuksiaan (esim. puhe- ja kirjoitustehtävissä).
- Oppimista arvioidaan havainnoimalla oppilaan kielenkäyttöä eri tilanteissa: pystyykö oppilas käyttämään opittua luovasti omien ajatustensa ilmaisemiseen?

Funktionaalisuuden soveltaminen oppimateriaalissa ja koulun arjessa ei suinkaan ole aina helppoa – ajattelutavan sisäistäminen on pidempikestoista matkantekoa.

Sanaston oppimisen tuki

Mitä ajattelet?

Miten valita opittava sanasto?

Pitääkö kaikkien oppilaiden oppia samat sanat?

Onko sanaston mieleenpainaminen oppilaan yksinäistä pänttäyspuuhaa?

Missä määrin ja miten opetuksen tulisi tukea sanaston oppimista?

Sanaston oppimisessa tärkeintä on käyttää paljon suomea, puhua ja lukea paljon, joten kaikki lukemisen ohjaus koituu myös sanaston oppimisen tueksi. Mitä luontevampi suhde oppilaalla on suomen kielellä lukemiseen, sitä paremmin hänen kielitajunsa ja sanavarastonsa kehittyy.

Uusien sanojen oppiminen vaatii joka tapauksessa vaivannäköä – harva meistä oppii tarpeeksi uusia sanoja itsestään tai automaattisesti. Tärkeää on myös keskustella sanaston oppimisen tavoista ja harjoitella niitä yhdessä, jotta oppilas saisi mallia tehokkaista opiskelustrategioista eikä tavallaan tuhlaisi näkemäänsä vaivaa. suomi2-kirjan Lisätreeneihin olemme koonneet pienen vinkkilistan sanaston oppimisen tueksi. Vinkkejä on hyvä soveltaa myös oppitunneilla, jotta niistä tulisi aitoja työkaluja oppilaille. Seuraavassa on kuvattu joitakin perusperiaatteita, joita on syytä pitää suomen tunneilla jatkuvasti esillä.

Mitä sanan osaaminen on?

Sanaston hallinta voi olla reseptiivistä tai produktiivista. Kun oppilas osaa sanan reseptiivisesti, hän tunnistaa sanan tekstissä tai puheessa ja ymmärtää sen likimääräisen merkityksen. Kun oppilas osaa sanan produktiivisesti, hän osaa käyttää sitä omassa tuotoksessaan kontekstiin sopivalla tavalla. Produktiivinen sanaston hallinta pitää siis sisällään paljon enemmän kuin vain sanan perusmerkityksen tuntemisen: sanaa täytyy osata taivuttaa, tuntea sen mahdolliset rektiot tai kollokaatiot (millaisten muiden sanojen ja muotojen kanssa sitä käytetään), erilaiset merkitykset sekä sävyt. Esimerkiksi mitä eroa on sanoilla *tehdä* ja *toteuttaa*? Millaisissa teksteissä ja tilanteissa niitä käytetään? Kuka käyttää? Millaisen lauseympäristön *rakastaa*-verbi vaatii ympärilleen? Kuvataanko ihmistä korkeaksi vai pitkäksi?

suomi2-kirjan jokaisen kappaleen loppuun Sanastotreenejä-sivuilla on koottu sanastoa, jota oppilaiden olisi hyvä oppia produktiivisesti. Oppilaille on syytä korostaa jatkuvasti sitä, että sanasto tulisi saada heidän omaan käyttöönsä. Tämän tulee olla yksi suomen opiskelun ja kielellä toimisen keskeisimmistä tavoitteista.

Kirjaan ei liity erillisiä sanakokeita, mutta sanaston ja ilmausten siirtymistä omaan tuotokseen oppilaat voivat osoittaa kirjan kokeiden tuottamistehtävissä. Jälleen ei voida

olettaa, että kaikki oppilaat oppisivat samat sanat tai ilmaukset, koska jokainen oppii itselleen merkityksellisiä asioita. Tämä on yksi toisen kielen oppimisen erityispiirre. Siksi oppilaat voivat kokeissa osoittaa sanaston oppimistaan hyvin erilaisilla sanoilla ja ilmauksilla. Opettajan tehtäväksi jää arvioida kuinka hyvin eri teemojen sanastoa on siirtynyt oppilaan omaan käyttöön (ks. tarkemmin kokeiden arviointiohjeet).

Yksittäisistä sanoista fraaseihin ja ilmauksiin

Suomen kielen opetuksessa sanat on perinteisesti tavattu nähdä yksittäisinä ja irrallisina kielen palasina. Todellisuudessa sanat ovat usein laajempien fraasien ja ilmausten osia ja kantavat mukanaan erilaisia rektioita (pidän sinusta, koostuu osista) ja kollokaatioita (laskea mäkeä/matikkaa/luikuria/pulkalla vrt. *laskea bussilla). Jotta oppilaan tuotos kehittyisi idiomaattiseksi ja tarkaksi, tulee hänen oppia juuri näitä sanojen välisiä suhteita. Hänen täytyy siis ymmärtää, miten asiat ilmaistaan suomeksi, ja silloin yksittäisten sanojen osaaminen ei enää riitä. Siksi sanat tulisi oppia käyttökonteksteissaan, jolloin samalla opitaan niiden merkitys ja sanojen taipuminen sekä yhteydet muihin sanoihin. Esim. *Vaikuttaa hyvältä idealta! Tekee mieli jäätelöä. Oletko hyvissä väleissä Matin kanssa?*

Huomio kulloinkin olennaisiin sanoihin ja ilmauksiin

Oppilas törmää päivittäin valtavaan määrään vieraita sanoja. On selvää, että niiden kaikkien opettelu on paitsi mahdottomuus myös ajanhukkaa: iso osa sanoista tulee vastaan vain satunnaisesti, joten tärkeämpää on oppia suuntaamaan opiskeluenergiansa oikeasti hyödyllisiin sanoihin.

On mahdotonta antaa täysin aukottomia ohjeita siitä, mitkä sanat ovat kulloinkin tärkeitä. Nyrkkisääntönä voitaneen pitää tieto- ja oppikirjateksteissä sitä, että tärkeimpiä sanoja ovat ne, jotka oppilas tarvitsee voidakseen itse kertoa tekstin ydinasiat kopioimatta tekstiä. Tärkeitä sanoja ja ilmauksia ovat toki aina ne, joita oppilas tarvitsee voidakseen ilmaista eri kielitaidon funktioita arjen tilanteissa (pyytäminen, ehdottaminen, mielipiteen kertominen jne.). Samalla tavalla tärkeitä ovat ne sanat, jotka toistuvat usein tietystä teemasta puhuttaessa. (Esim. ympäristöasioiden yhteydessä olennaisia sanoja ovat ilmastonmuutos, kierrättäminen, energia jne.)

Olennaisinta on käydä keskustelua oppilaiden kanssa sanastosta aina konkreettisen tekstin tai teeman kohdalla. Näin heille opetetaan samalla omaa harkintaa ja päättelytaitoa. Oppilaita kannattaa ohjata itse valitsemaan opiskellusta aihekokonaisuudesta 10–20 sanaa, jotka ovat hyödyllisiä osata itse käyttää. Ihanteellista on, jos valinnoista ja etenkin niiden perusteluista ehditään keskustella yhdessä, mutta ainakin oppilaat tulisi ohjata vertaamaan valintojaan keskenään.

Miten painaa mieleen sanoja?

Oppilaiden tulisi sitten omaehtoisesti työstää sanoja eteenpäin esim. tekemällä käsitekarttoja ja ottamalla ne omaan käyttöön puheessa ja teksteissä (tarinoiden tai lauseiden keksiminen; dialogien tekeminen. Sanoilla voi myös pelata Aliasta. Sanojen mieleen painamisessa perinteinen sanalistojen pönttääminen on tutkimusten mukaan kaikkein tehottomin opiskelustrategia. Siksi oppilaita tulisi ohjata monipuolistamaan opiskelun tapojaan. Yksi keskeinen keino mieleenpainamisessa on kinestiikka, jossa sanat yhdistetään liikkeeseen. Ihmiset kuvaavat usein itseään oppijoina visuaalisiksi tai auditiivisiksi, mutta joidenkin käsitysten mukaan useimmat ihmiset ovat myös varsin kinesteettisiä. Siksi sanojen yhdistäminen liikkeisiin voi auttaa niiden muistamista. Esimerkiksi:

- Sano sana ääneen ja tee samalla jokin liike tai ele (hyppää ilmaan, nosta kättä, heiluta sormia jne.), joka auttaa sinua muistamaan sanan
- Kirjoita uusi sana sormella ilmaan ja sano se samalla ääneen.
- Kirjoita sana ilmaan.
- Kirjoita sana ilmaan takaperin lopusta alkuun.
- Liiku (kävele, heiluta jalkoja jne.) samalla, kun opettelet sanoja. Pidä välillä taukoa ja kertaa sitten sanoja.

Sanoja kannattaisi opiskella pienissä erissä mutta tiheästi, esim. samoja sanoja 2–3 päivänä vaikkapa 15 minuuttia kerrallaan. Kertaaminen on tehokkaampaa kuin yksi opettelukerta. On myös tärkeää keskittyä kunnolla ajattelemaan sanoja ja niiden merkityksiä silloin kun opettelee niitä.

Sanakirjan käyttökin vaatii opettelua

Olemme tiivistäneet sanakirjan käytön päävaiheet Treeniohjeisiin, vaikka sanakirjan käyttöön on vaikea antaa kovin selkeitä ohjeita. Staattinen ohje ei käytännössä useinkaan toimi kovin hyvänä apuvälineenä, sillä lausekontekstia tutkiessa lukija joutuu miettimään niin monenlaisia asioita, ettei niitä ole helppoa kilpistää selkeään ja pelkistettyyn ohjeeseen. Ohje ei myöskään välttämättä tavoita oppijan omalle ymmärtämisprosessille relevantteja vaiheita. Siksi oppilasta olisi ohjattava näkemään itse omia päättelyprosessejaan ja niihin liittyviä ongelmakohtia ja ratkaisuvaihtoehtoja, eikä antaa valmiina opettajan tai oppikirjantekijän käsitystä merkityksen päättelyn kulusta. Erityisesti kappaleeseen 3 olemme laatineet tehtäviä, joiden ideana on tehdä oppilaiden omia päättelyprosesseja näkyviksi. Kaikkiaan sanakirjaharjoituksissa olisi tärkeä pitää esillä seuraavia asioita:

- Kaikkia vieraita sanoja ei kannata etsiä sanakirjasta vaan pohtia ensin, onko sanan likimääräinen, lukemisen tavoitteeseen sopiva merkitys pääteltävissä lauseyhteyden perusteella. Vain tärkeiden ja usein toistuvien sanojen tarkat merkitykset kannattaa varmistaa sanakirjan avulla.
- Tekstiä on tärkeä oppia jäsentämään siten, että lukija osaa päätellä myös rivien väleistä. Hänen pitää oppia löytämään, millaiset kaikki tekstin sanat ja piirteet voivat auttaa vieraiden sanojen merkitysten arvaamisessa.

- Oppilaiden oma prosessointi on parasta osviittaa sille, mitä pitää harjoitella ja miten. Siksi meta-tason keskustelu on tässäkin erityisen arvokasta, esim.:
 - 1) Mitkä sanat oli helppo löytää sanakirjasta? Miksi?
 - 2) Mitkä sanat oli vaikea löytää? Miksi?
 - 3) Millä tavalla onnistuit löytämään ne? Mitä konkreettisia vaiheita tarvitsit kunkin yksittäisen sanan löytämiseen? Millaisia harhapolkuja teit? Miten tajusit joutuneesi harhaan?
 - 4) Mitä sanakirjan käytössä pitää oppilaiden oman kokemuksen mukaan ottaa huomioon?